

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. В. Н. Каразіна

БАРАНОВА ВАЛЕРІЯ ВАДИМІВНА

УДК 336.14 (477)

РОЗВИТОК МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Спеціальність 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор

Глущенко Віктор Володимирович,
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна,
завідувач кафедри фінансів і кредиту

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Чугунов Ігор Якович,
директор Науково–дослідного фінансового інституту
Міністерства фінансів України, м. Київ

кандидат економічних наук

Таукешева Тетяна Дауледкіріївна,
начальник головного управління бюджету і фінансів Харківської міської
ради, м. Харків

Провідна установа –

Одеський державний економічний університет Міністерства освіти і
науки України, кафедра фінансів,
м. Одеса

Захист відбудеться “03” червня 2005 р. о 14–00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 64.051.01 Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна за адресою: 61002, м. Харків,
вул. Мироносицька, 1, ауд. 4-11.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського
національного університету ім. В. Н. Каразіна за адресою: 61077,
м. Харків, пл. Свободи, 4.

Автореферат розісланий “29” квітня 2005 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Соболев В. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Реформа бюджетної системи взагалі та зокрема системи міжбюджетних відносин є складовою частиною глибоких соціально-економічних перетворень в Україні. Це пов'язано з тим, що загалом бюджет є провідною ланкою фінансової системи країни. До того ж, успіх економічної стабілізації багато в чому залежить від створення оптимальних форм бюджетних взаємовідносин, чіткого механізму вирівнювання горизонтальних і вертикальних дисбалансів у бюджетах усіх рівнів. При цьому слід відзначити, що наразі економічні перетворення в Україні характеризуються вдосконаленням бюджетної системи, формуванням нової законодавчої бази у цій сфері, закладанням нових механізмів впровадження та здійснення бюджетного процесу.

Проте реформування бюджетної системи, на відміну від фінансів підприємств, які загалом уже функціонують на ринкових засадах, по суті знаходиться на початкових етапах розвитку і має характер дуже повільних перетворень. Підтвердженням цього є постійне уточнення бюджету та відповідне його корегування. Поряд із цим в Україні й досі не вдалося у повній мірі розв'язати завдання використання бюджету як знаряддя активного впливу на економічні процеси, стимулювання підприємництва й т. ін. Отже, слід підкреслити, що й досі бюджетні реформи відстають від вимог часу.

Передусім це стосується вдосконалення міжбюджетних відносин, бо перш за все необхідно пам'ятати, що на етапі перетворення економічних відносин виникає потреба в розробці нових підходів до вирішення низки питань щодо взаємодії бюджетів різних рівнів, адекватного розвитку регіонів з урахуванням їх можливостей та відмінностей. Тобто сьогоденні реалії міжбюджетних відносин повинні охоплювати сукупність як фінансово сильних, так і слабких, але ж все ж таки незалежних бюджетів на всіх рівнях адміністративно-територіального поділу з метою забезпечення проведення єдиної бюджетної політики в країні. Тому вдосконалення розвитку міжбюджетних відносин в період трансформації економіки набуває особливого значення.

Питанням дослідження міжбюджетних відносин у різних економіках присвячено ряд робіт зарубіжних і вітчизняних учених-економістів: Базилевича В. Д., Баластрика Л. О., Василика О. Д., Верхарна Ч. Л., Глуценка В. В., Кравченка В. І., Крелова Р., Кириленка О. П., Леслі П. М., Львовчикіна С., Луїної І. О., Опаріна В., Павлюка К. В., Рогожина А. Й., Стоцької І. Г., Федорова В., Чугунова І. Я., Щедрова В. І. та ін.

Однак, незважаючи на це, процес розв'язання питань підвищення ефективності міжбюджетних відносин у період становлення та розбудови ринкових відносин під час загального реформування економічних відносин є мало дослідженими. Так, вивчення й аналіз опублікованих за даною проблематикою робіт дозволили зробити висновок про те, що окремі питання теоретичного характеру, формування методичних підходів до вирішення задачі вдосконалення процесів розвитку

міжбюджетних відносин в період трансформації економіки недостатньо розроблені як у науковому, так і в організаційно-практичних аспектах.

Об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних і методичних досліджень у даній сфері пов'язана з уточненням визначення поняття “міжбюджетні відносини”, обґрунтуванням шляхів розвитку міжбюджетних відносин, методів підвищення ефективності відносно визначення обсягів міжбюджетних трансфертів. Це в кінцевому підсумку і зумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота узгоджується з основними напрямками наукових результатів, теоретичних положень і висновків досліджень, що були проведені в рамках науково-дослідної роботи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна “Дослідження впливу фінансово-кредитного механізму на розвиток суб'єктів господарювання” (номер державної реєстрації 0104V008305). Автором досліджено теоретичні аспекти визначення поняття “міжбюджетні відносини”, узагальнено досвід зарубіжних країн відносно розвитку міжбюджетних відносин, узагальнено напрямки міжбюджетних відносин.

Мета і задачі дослідження. Головною метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування, розробка методичних підходів і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення процесів розвитку міжбюджетних відносин на підставі уточнення понятійного апарату, розробки моделі щодо визначення доцільності корегування коефіцієнта вирівнювання у розрахунках обсягів трансфертів, диверсифікації джерел фінансової допомоги регіонам та розробки підходу визначення результативності впровадження міжбюджетних трансфертів.

Відповідно до поставленої мети вирішено такі задачі:

дослідження основних етапів становлення та розвитку міжбюджетних відносин в Україні;
проведення теоретичного аналізу сутності міжбюджетних відносин та механізму їх реалізації;

визначення особливостей формування міжбюджетних відносин з урахуванням зарубіжного досвіду;

аналіз сучасних тенденцій і факторних умов змін щодо формування нових бюджетних відносин;

розкриття засад формування, надання та розвитку міжбюджетних трансфертів;

встановлення основних напрямків розвитку міжбюджетних відносин в Україні;

визначення доцільності корегування коефіцієнта вирівнювання у розрахунках обсягів трансфертів;

диверсифікація джерел фінансової допомоги регіонам;

розробка підходу до оцінки результативності застосування міжбюджетних трансфертів.

Об'єкт дослідження – система розмежування доходів і видатків бюджетів різних рівнів.

Предмет дослідження – реально сформована система міжбюджетних відносин в Україні.

Методи дослідження. У процесі дисертаційного дослідження застосовувалися різні методи, а саме:

методи теоретичного узагальнення і порівняння – для розкриття змісту і сутності основ понятійного апарату при розгляді взаємовідносин між бюджетами різних рівнів, уточнення поняття “міжбюджетні відносини”;

статистичний і графічний аналіз – для аналізу, групування, порівняння і наочного відображення емпіричних даних з метою дослідження стану розвитку міжбюджетних відносин в Україні, засад формування, надання та розвитку міжбюджетних трансфертів;

системний та комплексний підходи – для визначення шляхів розвитку міжбюджетних відносин в Україні;

формалізації та економетричного аналізу – для конкретизації регресійно-кластерної моделі щодо визначення доцільності корегування коефіцієнта вирівнювання у розрахунках обсягів трансфертів.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові документи, які регулюють фінансові механізми формування і використання бюджетних коштів в Україні, звітні дані Міністерства фінансів України, Держкомстату України, Верховної Ради України, дані науково-дослідних центрів та установ. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених та фахівців з питань державних фінансів, міжбюджетних відносин, трансформаційних процесів.

Наукова новизна результатів дослідження, отриманих особисто автором, полягає у наступному:

1. У процесі вдосконалення міжбюджетних відносин запропоновано враховувати незалежну оцінку ефективності використання перерозподілених фінансових ресурсів всіх рівнів бюджетних відносин (с. 29 – 33).

2. Подальший розвиток одержала класифікація фінансової допомоги регіонам на підставі поділу її на стимулюючу, підтримуючу та регулюючу (с. 113 – 116, 119 – 120).

3. На основі аналізу бюджетних витрат і фінансового ризику у розвитку регіонів обґрунтовано підхід до визначення найбільш ефективного співвідношення фінансової допомоги (с. 121 – 125).

4. Доведено, що ймовірність виникнення відповідних ризикових подій слід визначати як середньоквадратичне відхилення фінансової потреби регіону у відповідних ресурсах до їх наявності (с. 122 - 123).

5. Запропоновано вдосконалити формування коефіцієнта вирівнювання з урахуванням вагомості групи та кількості адміністративно-територіальних одиниць бюджетного устрою в кожній групі (с. 136 – 145).

6. Рекомендовано результативність застосування міжбюджетних трансфертів оцінювати на підставі графічного відображення руху бюджетних ресурсів та використовувати матрицю порівняльного опитування і визначення профілю регіонального розвитку (с. 151 – 154);

Результати наукового дослідження відображені в пп. 2, 3, 4 є новими, а в пп. 1, 5, 6 – суттєво доповнюють існуючі положення та вносять у них часткову новизну.

Практичне значення одержаних результатів. Полягає в тому, що розкриття процесів розвитку міжбюджетних відносин, застосування пропозицій щодо посилення фінансової допомоги регіонам, впровадження методичного підходу до корегування коефіцієнта вирівнювання і методичних рекомендацій відносно визначення оцінки результативності застосування міжбюджетних трансфертів – все це може бути використане у сфері бюджетоутворення, законодавчій діяльності з питань бюджету й державних фінансів і дозволяє:

визначити першочергові заходи щодо вдосконалення означених процесів на підставі узагальнення зарубіжного досвіду, уточнення відповідного понятійного апарату дослідження;

збалансувати розрахунки обсягів міжбюджетних трансфертів на основі запропонованого регресійно-кластерного підходу до визначення доцільності корегування коефіцієнтів вирівнювання;

поліпшити планування бюджетного процесу, враховуючи різні види фінансової допомоги регіонам і рекомендації щодо оцінки результативності застосування міжбюджетних трансфертів.

Окремі наукові результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування. Зокрема, врахування основних факторних умов змін щодо формування нових бюджетних відносин дозволили поліпшити процес бюджетного планування на рівні фінансового управління Богодухівської райдержадміністрації (довідка № 17 від 17.01.2005 р.); практичні пропозиції щодо підходу до визначення найбільш ефективного співвідношення фінансової допомоги були прийняті до уваги в роботі Фінансового управління Люботинської міської ради (довідка № 86 від 02.03.2005 р.); регресійно-кластерна модель визначення доцільності корегування коефіцієнта вирівнювання прийнята до розгляду та використана в роботі Головного фінансового управління Харківської облдержадміністрації. (довідка № 41 від 06.04.2005 р.).

Результати дослідження можуть бути також використані у викладанні курсів “Державні фінанси”, “Бюджет та бюджетна система”.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею. Особистий внесок здобувача в роботі, яка виконана у співавторстві (№ 5 за списком опублікованих наукових

праць, який наведено в авторефераті), полягає у такому: запропоновано економетричну модель для вдосконалення розрахунків обсягів трансфертів.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції “Фінансово-кредитна система України: проблеми та шляхи вирішення” (Дніпропетровськ, 2004), VI міжвузівській Всеукраїнській науково-практичній конференції аспірантів і студентів “Проблеми розвитку фінансової системи України та Криму” (Сімферополь, 2004).

Публікації. Результати дисертації відображено у 9 наукових працях, зокрема: 7 робіт опубліковано в наукових журналах і збірниках наукових праць, що визнані ВАК України фаховими з економіки, 2 публікації у матеріалах конференції, загальним обсягом 2,5 ум. – друк. арк., з них особисто автору належить 2,31 ум. – друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури з 126 найменувань, 7 додатків. Робота містить 9 таблиць, 31 рисунок, обсяг основного тексту – 150 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено предмет і об’єкт дослідження, сформульовано мету і задачі дослідження, розкрито загальну методику, наукову новизну й практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі – “**Передумови та теоретичні аспекти формування міжбюджетних відносин**” – проаналізовано процес становлення і розвитку міжбюджетних відносин в Україні, розкрито сутність і зміст поняття “міжбюджетні відносини”, узагальнено досвід зарубіжних країн щодо сталості функціонування міжбюджетних відносин.

Державний бюджет – це провідна ланка фінансової системи, яка не лише поєднує головні доходи і витрати, а й забезпечує реалізацію фінансової політики. Провідне місце у цій ланці відводиться міжбюджетним відносинам, сталість і розвиненість яких сприяють ефективній організації та переміщенню фінансових ресурсів від одного рівня влади до іншого. Проте слід пам’ятати, що розкриття окремих положень міжбюджетних відносин неможливе без розгляду історичних аспектів розвитку бюджетного процесу взагалі, бо саме у межах останнього й виникають проблемні питання збалансованої взаємодії між державно-територіальними спільнотами. Відповідно до цього в роботі проведено аналіз умов формування та розвитку бюджетної системи, зокрема системи міжбюджетних відносин різних державних устроїв, що розвивалися в межах територій сучасної України. Це дозволило серед характерних ознак окремих

періодів виділити стабільність і сталість надходжень до казни, що, в свою чергу, визначалося специфічними умовами певного історичного періоду.

Водночас визначено, що особливого значення міжбюджетні відносини набули в даний час для успішного розв'язання низки питань щодо функціонування органів місцевого самоврядування, їх реальної фінансової самостійності. Значне коло питань, пов'язаних з упорядкуванням міжбюджетних відносин, також безперервно виникає при розгляді відносин між окремими регіонами з погляду на сталість економічних перетворень, а не лише на забезпечення відповідності між повноваженнями на здійснення видатків та бюджетними ресурсами, які повинні забезпечувати виконання цих повноважень.

Сприяти вирішенню проблемних питань формування міжбюджетних відносин у деякій мірі покликаний Бюджетний кодекс. Втім, порівняльний теоретичний аналіз положень Бюджетного кодексу дозволив виділити сильні та слабкі сторони відносно розвинення відповідних процесів, сталої взаємодії між бюджетами різних рівнів. При цьому головним недоліком цього можна вважати виключно вертикальний характер руху бюджетних коштів. Принциповим є також відсутність концептуальної моделі державного впливу на стабільність і сталість розвитку міжбюджетних відносин в Україні. Тож для подолання зазначених недоліків у роботі узагальнено основні напрямки розвинення процесів міжбюджетних відносин (рис. 1). Разом з цим вказано на доцільність застосування дворівневої системи організації міжбюджетних відносин і підвищення ролі місцевого самоврядування.

Проте основою розв'язання будь-яких економічних явищ, процесів або завдань є визначення понятійного апарату теми, що досліджується, його уточнення з погляду існуючих умов розвитку та сучасних здобутків науки. Отже, виходячи з цього, на підставі узагальнення думок різних авторів відносно окремих напрямків спрямованої дії міжбюджетних відносин обґрунтовано уточнене визначення поняття “міжбюджетні відносини”. Сутність цього уточнення полягає у такому: міжбюджетні відносини – це насамперед фінансові відносини в системі перерозподілу фінансових ресурсів між державою, Автономною Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо можливості здійснення повноважень органів державної влади і органів місцевого самоврядування, спрямованих на сталість розвитку держави та її регіонів як в економічному, так і соціальному плані. Відмітними рисами такого уточнення є:

узагальнення міжбюджетних відносин на основі першочергового визнання фінансових відносин у системі перерозподілу фінансових ресурсів між різними рівнями бюджетів;

розгляд взаємозв'язків між різними рівнями органів державної влади та місцевого самоврядування відносно розподілу відповідних повноважень;

конкретизація кінцевої мети міжбюджетних відносин.

Рис. 1. Напрямки вдосконалення міжбюджетних відносин

Крім цього, в роботі розглянуто особливості формування міжбюджетних відносин у світових економічних системах та визначено головні напрямки застосування такого досвіду в Україні. Серед цих напрямків найбільш пріоритетними визначено: концептуальне обґрунтування доступу окремих рівнів бюджету до різноманітних джерел фінансових ресурсів з метою збалансування доходів і витрат; врахування регіональної податкоспроможності при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів і певної уніфікації щодо розпорядження окремими видами податків.

У другому розділі – “Сучасний стан розвитку міжбюджетних відносин в Україні”¹ – досліджено факторні умови змін щодо формування нових бюджетних відносин і засади формування, надання та розвитку міжбюджетних трансфертів в Україні.

¹ Статистичні дані розділу взято або розраховано на підставі даних сайтів www.fao.kiev.ua, www.rada.kiev.ua, www.ukrstat.gov.ua, www.minfin.gov.ua.

Аналіз сучасного стану розвитку бюджетних відносин в Україні між різними рівнями влади показав, що вони зазнають суттєвих змін. Водночас з метою більш ґрунтовного розгляду стану розвитку міжбюджетних відносин введено у розгляд поняття “напрямкові зміни рівнів бюджетних відносин” як узагальнення існуючих змін напрямків бюджетних відносин між окремими складовими частинами бюджетів різних рівнів. Підґрунтям такого узагальнення є визначення основних факторних умов у формуванні бюджетних і міжбюджетних відносин, обґрунтування окремих важелів державного регулювання при визначенні напрямків ефективного використання ресурсів, джерел їх покриття та врахування зворотних впливів місцевих бюджетів, незважаючи на їх особливості з точки зору конкретних адміністративно-територіальних одиниць.

При цьому серед основних факторних умов змін щодо формування нових бюджетних відносин визначено:

зміну фінансової моделі централізації ВВП;

поділ дохідної частини бюджетів на загальний та спеціальний фонди;

наявність багаторівневої структури бюджетів;

зміни у структурі формування дохідної частини державного та місцевих бюджетів України (табл. 1);

наявність заборгованості із податкових надходжень стосовно формування дохідної частини бюджетів, що підсилює зниження самозабезпеченості органів місцевого самоврядування. При цьому диференціація регіонів за обсягами податкових надходжень у розрахунку на душу населення перевищує 11 разів.

Обґрунтовано, що загалом не простежується чітка тенденція щодо зростання питомої ваги місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України (рис. 2), а декларування питомої ваги видаткової частини місцевих бюджетів не завжди відповідає дійсності. Прикладом цього є показники питомої ваги місцевих бюджетів у структурі Зведеного бюджету України у 2003 році. Так, спочатку планова частка обсягів місцевих бюджетів була визнана у прогнозованому обсязі Зведеного бюджету на рівні 45,6%. У Законі України про Держаний бюджет вже вказується значення 42,4% загального фонду місцевих бюджетів. Фактично ж цей показник становить 37,4% до обсягів Зведеного бюджету та 42,4% до обсягів загального фонду Зведеного бюджету України.

Таблиця 1

Зміни у структурі формування дохідної частини

державного та місцевих бюджетів України

Складові дохідної частини бюджетів	Досліджувані періоди			Відхилення від попереднього року	
	2001	2002	2003	2002/2001	2003/2002
Доходи Державного бюджету					
Дохід від операцій з капіталом	0,90	1,10	0,86	0,20	-0,24
Неподаткові надходження	38,30	29,70	28,47	-8,60	-1,23
Податкові надходження	59,00	68,10	69,97	9,10	1,87
Офіційні зовнішні трансферти	0,60	0,70	0,31	0,10	-0,39
Цільові фонди	1,20	0,40	0,40	-0,80	0,00
Доходи місцевих бюджетів					
Дохід від операцій з капіталом	0,60	3,20	3,41	2,60	0,21
Неподаткові надходження	12,30	10,70	8,13	-1,60	-2,57
Податкові надходження	83,20	84,70	86,13	1,50	1,43
Цільові фонди	3,90	1,40	2,34	-2,50	0,94

Крім цього, на підставі аналізу засад формування, надання та розвитку міжбюджетних трансфертів, зауважено, що запроваджена в Україні політика міжбюджетних трансфертів дотримується принципу надання допомоги менш розвиненим регіонам за рахунок економічно сталих адміністративно-територіальних одиниць. Виходячи з цього, зроблено висновок відносно більш широкого спектра застосування показників для визначення відповідних корегуючих коефіцієнтів при обчисленні обсягів трансфертів, а не лише переважного врахування індексу відносної податкоспроможності.

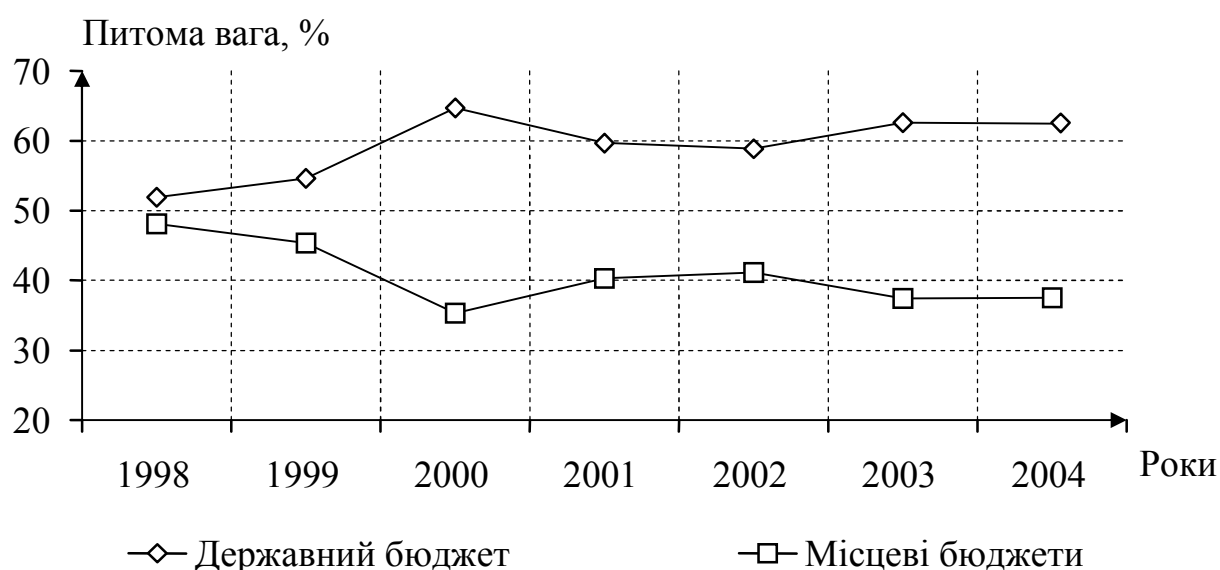

Рис. 2. Структура видатків Зведеного бюджету України

Разом з тим визначено, що поступово зменшується навантаження на видаткову частину місцевих бюджетів та розширюється державна допомога. Так, у 2002 р. питома вага трансфертів у видатках місцевих бюджетів дорівнювала 10,6%, а у 2003 р. – 7,6%. Відповідно питома вага трансфертів у доходах місцевих бюджетів поступово збільшується. В 1999 р. цей показник у середньому мав значення 18,3%, у 2000 р. – 23,4%, у 2001 р. – 28,9%, у 2002 р. – 31,2%, у 2003 р. – 38,4%. Втім, останні цифри свідчать й про зменшення можливостей регіонів щодо самозабезпечення. Основною ж складовою міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів є дотації та субвенції, що відповідає новим підходам до розрахунків обсягів трансфертів на підставі формульного підходу.

Тож одним із засобів вдосконалення розрахунків обсягів трансфертів запропоновано впровадження факторного аналізу структури міжбюджетних трансфертів як адитивної моделі. Разом з тим з метою підвищення якості розрахунків обсягів наданих трансфертів доведена доцільність застосування кластерного аналізу для поділу регіонів на підставі широкого спектра економічних показників, які характеризують їх розвиток та податкоспроможність.

У третьому розділі – “Шляхи вдосконалення міжбюджетних відносин” – розглянуто низку питань щодо диверсифікації джерел фінансової допомоги регіонам у розвитку стійких міжбюджетних відносин, вдосконалення аналітичних розрахунків відносно визначення обсягів трансфертів, оцінки результативності їх застосування.

Теоретико-практичне узагальнення фінансової допомоги регіонам дозволило визначити різноманітні її напрямки. Однак незважаючи на це, напрямки такої допомоги загалом характеризуються недостатньою розвиненістю інститутів запозичень до бюджетів різних рівнів на сучасному етапі розвитку міжбюджетних відносин в Україні. Так, наприклад, у 2003 р. короткострокові позички, які отримали бюджети різних рівнів, склали лише 186,1 млн грн. Разом з тим середньо- та довгострокові запозичення отримали лише два місцеві бюджети – міст Києва та Южного. Запозичення коштів з допомогою обігу цінних паперів також є незадовільним, оскільки протягом 1998 – 2003 рр. зареєстровано лише одну емісію муніципальних облігацій (м. Бровари Київської обл.) на суму 1 млн грн.² До того ж значна частка з таких випусків має сумну кредитну історію. Отже, для посилення фінансової допомоги регіонам обґрунтовано відповідні пропозиції, які базуються на тому, що фінансова допомога регіонам загалом може розглядатися як стимулююча, підтримуюча та регулююча.

На підставі розгляду регулюючої фінансової допомоги регіонам визначено загальний механізм застосування у цьому процесі фондів регіонального розвитку. Доведено, що сутність регулюючої функції застосування фондів регіонального розвитку полягає у балансуванні між

² За даними сайтів www.fao.kiev.ua, www.minfin.gov.ua.

обсягами капітальних трансфертів та виділенні коштів на відшкодування втрат за відповідними позичками регіонів. Розглянуто особливості означеного механізму, до яких віднесено такі:

інноваційно-інвестиційний розвиток регіону доцільно визначати на місцевому рівні з урахуванням пріоритетів затверджених державою;

можливе впровадження потокової підтримки інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів.

Крім цього запропоновано послідовність дій щодо зниження ставки відсотка за позичками фондів регіонального розвитку (рис. 3).

Стимулюючим напрямком фінансової допомоги регіонам визначено доцільність розробки заходів, які б сприяли запозиченням місцевими бюджетами. Доведено, що головним у даному напрямку є підтримка випуску муніципальних облігацій, стимулювання регіональних банківських установ щодо надання відповідних позичок. Разом з тим визначено, що не менш важливим напрямком вдосконалення міжбюджетних відносин є стимулювання розвитку власної податкової бази регіонів.

Як підтримуюче фінансове забезпечення розвитку регіонів для вирішення окремих бюджетних завдань обґрунтовано більш активно застосовувати можливості позабюджетних фондів. Проте головним напрямком дії підтримуючого фінансового забезпечення має стати зняття соціальної напруженості бюджетів.

Також обґрунтовано та запропоновано підхід до визначення найбільш доцільних різновидів фінансової допомоги у певний час із застосуванням методів портфельної теорії. Доведено, що це дозволяє підвищити ефективність різних напрямків фінансової допомоги регіонам. Сутність такого підходу полягає в аналізі бюджетних витрат та ризику виникнення небажаних подій у розвитку регіонів. При цьому ймовірність виникнення відповідних ризикових подій формалізовано як середньоквадратичне відхилення між фінансовою потребою регіону у відповідних фінансових ресурсах та їх наявністю.

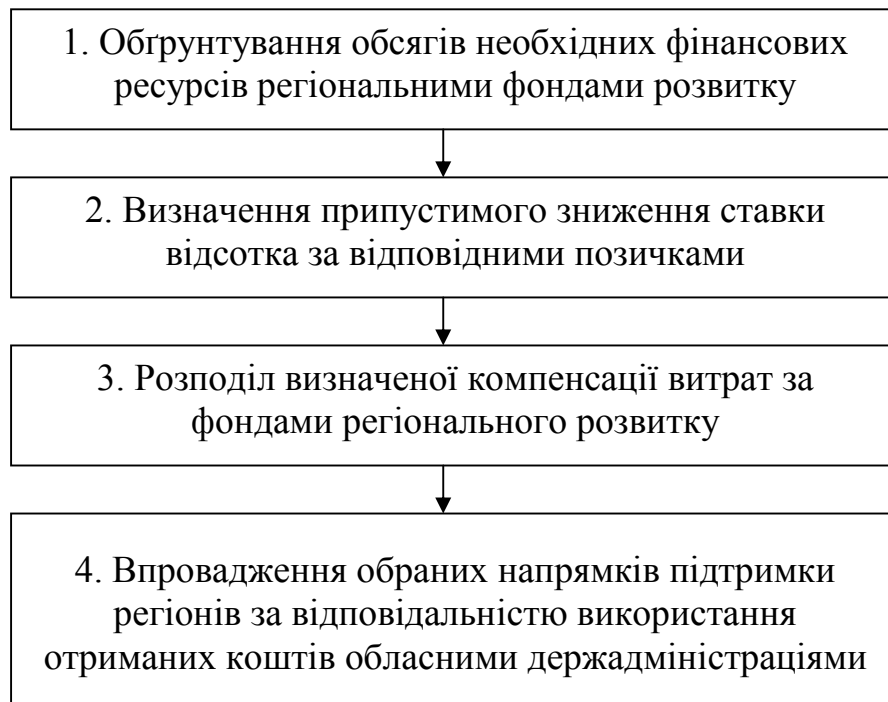

Рис. 3. Послідовність дій щодо зниження ставки відсотка за позичками фондів регіонального розвитку

Проведено аналіз розвитку формульного підходу до розрахунку обсягів трансфертів в Україні, визначено відмінності формульного обрахування трансфертів в окремих розвинутих країнах та об'єктивність відносно зміни таких розрахунків. Водночас доведено доцільність вдосконалення механізму обчислення коефіцієнта вирівнювання. Ґрунтовність означеного базується на тому, що неточний поділ регіонів нівелює особливості їх розвитку, зводить нанівець застосування коефіцієнта вирівнювання у вітчизняній практиці обчислення трансфертів. З метою підвищення якості розрахунків обсягів наданих трансфертів запропоновано регресійно-кластерний підхід до обґрунтування доцільності корегування коефіцієнта вирівнювання. Цей підхід розроблено з метою стимулювання місцевих бюджетів і впровадження переважно ринкових важелів розвитку регіонів.

Водночас зроблено акцент на тому, що механізм поділу регіонів у зв'язку з вдосконаленням фінансових питань міжбюджетних відносин повинен стосуватись більш зваженого включення у загальну схему розрахунків коефіцієнта вирівнювання дотацій суми пільг наданих місцевим органам з податків і зборів. Тобто більш економічно розвинені регіони повинні й більше сплачувати за отримані пільги, якщо зовсім поступово ці пільги не зменшувати.

З метою дотримання базових принципів сталого розвитку міжбюджетних відносин визначено, що початкове варіювання коефіцієнта вирівнювання доцільно встановити в межах 0,6–1, яке передбачено Бюджетним кодексом. У подальшому загальний механізм корегування коефіцієнта вирівнювання доцільно визначити:

по-перше, розрахунком його стандартного значення за існуючими методиками;

по-друге, корегуванням з урахуванням економетричного аналізу та поділу регіонів на групи.

Для цього обирається початкова вага коригування, яка може дорівнювати різниці між межами границі варіювання коефіцієнта вирівнювання. Потім визначається вага кожної підгрупи. У найпростішому випадку вона може бути рівноважною, у більш складному – зваженою на вагомість групи та кількість адміністративно-територіальних одиниць в кожній групі. Доцільність застосування більш складного визначення корегуючого впливу на коефіцієнт вирівнювання визначається границею звуження його варіювання. Тобто чим менша границя, тим складнішим є розрахунок корегуючого впливу. Це запобігатиме суб'єктивному звуженню границь варіювання коефіцієнта вирівнювання та сприятиме підвищенню вираження його економічної сутності.

При цьому ґрунтовність означеного підходу підтверджується адекватністю та логічністю застосованих моделей, що дозволяє впровадити обраний підхід на різних рівнях бюджетів.

Разом з тим визначено, що оцінка ефективності перерозподілу державних фінансових ресурсів між бюджетами різних рівнів повинна розглядатись як одна з виважених складових з питань вдосконалення міжбюджетних відносин. Підґрунтям цього є те, що така оцінка завершує процес перерозподілу ресурсів, даючи відповіді на ключові питання не лише щодо визначення ефективності, а й подальшої спрямованості у розвитку міжбюджетних відносин. Тобто встановлено, що така оцінка є важелем зворотного зв'язку між виділеними коштами та результатами. Виходячи з цього, з метою підвищення ефективності функціонування міжбюджетних відносин розглянуто засади визначення оцінки результативності застосування міжбюджетних трансфертів. Досліджено напрямки розробки такої оцінки та особливості впливів міжбюджетних відносин щодо її корегування. Зокрема запропоновані:

графічна формалізація відображення взаємозв'язку планових і фактичних бюджетних ресурсів із обсягами міжбюджетних трансфертів, що дозволяє враховувати певні дисбаланси бюджетних ресурсів;

введення у розгляд матриці порівняльного опитування для визначення формального опису якісної оцінки результативності застосування міжбюджетних трансфертів (табл. 2), де кількісний вимір балів розраховується на підставі методу експертних оцінок;

проведення кількісної оцінки ефективності дотацій вирівнювання на підставі аналізу профілю регіонального розвитку як графічного узагальнення множини соціально-економічних показників регіону, що утворюють певну фігуру в фазовому просторі.

Таблиця 2

Матриця порівняльного опитування

Рівні бюджетів Напрямки опитування	Бюджети міст державного значення	Бюджети міст обласного значення	...	Бюджети районів у містах
Анкетування осіб, які відповідають за виконання бюджетних програм	бальна оцінка	бальна оцінка	бальна оцінка	бальна оцінка
Анкетування керівництва суспільних угруповань, що потребують бюджетної під- тримки	бальна оцінка	бальна оцінка	бальна оцінка	бальна оцінка
Опитування пересічних громадян	бальна оцінка	бальна оцінка	бальна оцінка	бальна оцінка

ВИСНОВКИ

У процесі проведених досліджень автором одержані такі теоретичні та практичні результати:

1. У результаті теоретичного узагальнення існуючих уявлень відносно розвитку процесів взаємодії між бюджетами різних рівнів та розгляду відповідного понятійного апарату, врахування недоліків існуючих підходів уточнено зміст поняття “міжбюджетні відносини”.

2. На підставі розгляду еволюційних процесів розвитку міжбюджетних відносин в Україні розкрито сутність їх вдосконалення через визначення конкретних напрямків розвитку цих відносин та застосування дворівневої системи їх організації, підвищення ролі у цьому процесі місцевого самоврядування.

3. Проаналізовано та узагальнено досвід зарубіжних країн щодо розвитку міжбюджетних відносин, виявлено можливості використання цього досвіду в Україні через визначення головних напрямків його застосування.

4. З метою більш ґрунтовного розгляду стану розвитку міжбюджетних відносин введено поняття “напрямкові зміни рівнів бюджетних відносин” як узагальнення існуючих змін напрямків бюджетних відносин між окремими складовими частинами бюджетів різних рівнів.

5. Доведено доцільність структурованого розгляду напрямків фінансової допомоги регіонам через її визначення як регулюючої, стимулюючої та підтримуючої допомоги.

6. З метою вдосконалення формульних розрахунків обсягів трансфертів в Україні запропоновано підхід до визначення доцільності корегування коефіцієнта вирівнювання, який враховує ринкові важелі розвитку регіонів.

7. Для визначення оцінки результативності застосування міжбюджетних трансфертів конкретизовано відповідні методичні рекомендації, що дозволяють вдосконалити процес розвитку міжбюджетних відносин.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Баранова В. В. Проблеми вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2002. – № 564. – С. 301 – 304.
2. Баранова В. В. Бюджетний кодекс України та його роль у регулюванні міжбюджетних відносин // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2003. – № 608. – С. 77 – 79.
3. Баранова В. В. Підвищення ролі місцевого самоврядування як складова вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Вип. 192. – Т. III. – С. 667 – 673.
4. Баранова В. В. Тенденції та факторні умови формування нових бюджетних відносин в Україні // Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Харків. (Серія: “Економічні науки”). – 2004. – Т. VII. – № 1. – С. 5 – 8.
5. Глушенко В. В., Баранова В. В. Керування обсягів трансфертів на базі економетричного аналізу // Вестник Национального технического университета „ХПИ”: Сб. науч. тр. Тематический выпуск “Технический прогресс и эффективность производства”. – 2004. – 08'2004. – С. 129 – 139.
6. Баранова В. В. Оцінка результативності застосування міжбюджетних трансфертів // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. Серия: Экономические науки. – К.: Техника, 2004. – Вип. 59. – С. 346 - 352.
7. Баранова В. В. Множинність джерел фінансової допомоги регіонам як фактор розвитку стійких міжбюджетних відносин // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Вип. 198. – Т. I. – С. 36 – 42.

Тези конференцій:

8. Баранова В. В. Вдосконалення фінансових питань міжбюджетних відносин // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції “Фінансово-кредитна система України: проблеми та шляхи вирішення”, 22 березня 2004р. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 33 – 34.
9. Баранова В. В. Теоретичні аспекти визначення поняття “міжбюджетні відносини” // Труды VI межвузовской Всеукраинской научно-практической конференции аспирантов и студентов

“Проблемы развития финансовой системы Украины и Крыма”, 24 – 28 марта 2004г. – Симферополь, 2004. – С. 36 – 38.

АНОТАЦІЯ

Баранова В. В. Развитие межбюджетных отношений в Украине. – Рукопись.

Диссертация на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит. – Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, 2005.

Дисертаційна робота присвячена розробці методичних підходів і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення процесів розвитку міжбюджетних відносин. Розкрито сутність і зміст поняття “міжбюджетні відносини”; дістало подальший розвиток розкриття процесів розвитку міжбюджетних відносин; проаналізовано досвід зарубіжних країн, визначено напрямки його застосування в Україні. Узагальнено факторні зміни напрямків бюджетних відносин між окремими складовими частинами бюджетів різних рівнів; досліджено засади формування, надання та розвитку міжбюджетних трансфертів в Україні. Розглянуто питання визначення джерел фінансової допомоги регіонам, вдосконалення аналітичних розрахунків формульного підходу, оцінки результативності застосування міжбюджетних трансфертів.

Ключові слова: міжбюджетні відносини, фінансова допомога, дотації, субвенції, ефективність, доходи бюджету, видатки бюджету, коефіцієнт вирівнювання.

АННОТАЦИЯ

Баранова В. В. Развитие межбюджетных отношений в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.04.01 – финансы, денежное обращение и кредит. – Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина, Харьков, 2005.

Диссертация посвящена разработке методических подходов и рекомендаций, направленных на усовершенствование процессов развития межбюджетных отношений.

В работе проведен анализ условий формирования и развития бюджетной системы и, в частности, системы межбюджетных отношений разных государственных устройств, которые развивались в границах территорий современной Украины.

Установлено, что особое значение межбюджетные отношения приобрели в настоящее время для успешного решения ряда вопросов относительно функционирования органов местного самоуправления, их реальной финансовой самостоятельности.

На основании теоретических обобщений обосновано уточненное определение понятия “межбюджетные отношения”.

Сравнительный теоретический анализ положений Бюджетного кодекса позволил выделить сильные и слабые стороны развития соответствующих процессов, их постоянства во взаимодействии между бюджетами разных уровней. При этом в качестве главного недостатка выделено исключительно вертикальный характер движения бюджетных средств.

Проанализирован и обобщен опыт зарубежных стран в вопросах построения межбюджетных отношений, определены главные направления применения такого опыта в Украине. К таким направлениям отнесены: концептуальное обоснование доступа отдельных уровней бюджета к разнообразным источникам финансовых ресурсов с целью сбалансирования доходов и затрат; учет региональной налогообеспособности при определении объемов межбюджетных трансфертов и определенной унификации относительно распоряжения отдельными видами налогов.

Обобщены факторные изменения направлений бюджетных отношений между отдельными составными частями бюджетов разных уровней. Анализ основ формирования, предоставления и развития межбюджетных трансфертов позволяет сделать вывод о том, что политика межбюджетных трансфертов в Украине придерживается принципа предоставления помощи менее развитым регионам за счет экономически устойчивых административно-территориальных единиц. Исходя из этого, обоснован тезис о необходимости применения более широкого спектра показателей для определения соответствующих корректирующих коэффициентов при вычислении объемов трансфертов.

На основе теоретико-практического обобщения обоснована целесообразность структурированного рассмотрения направлений финансовой помощи регионам благодаря её определению в виде регулирующей, стимулирующей и поддерживающей. Предложен механизм применения в этом процессе фондов регионального развития. Доказано, что сущность регулирующей функции фондов регионального развития состоит в балансировании между объемами капитальных трансфертов и выделении средств на возмещение потерь по соответствующим займам регионам. Рассмотрена последовательность действий относительно снижения процентных ставок по займам фондов регионального развития.

Предложен подход к определению наиболее целесообразных разновидностей финансовой помощи в конкретный временной интервал на основе методов портфельной теории. Показано, что данный подход позволяет повысить эффективность разных направлений финансовой помощи регионам.

Проанализировано развитие формульного подхода к расчету объемов трансфертов в Украине. Предложен подход к определению целесообразности корректирования коэффициента

выравнивания, который не только стимулирует местные бюджеты, но и использует преимущественно рыночные рычаги развития регионов.

Рассмотрены вопросы определения оценки результативности использования межбюджетных трансфертов. Введены в рассмотрение: матрица сравнительного опрашивания для определения формального описания качественной оценки результативности применения межбюджетных трансфертов; профиль регионального развития для оценки эффективности дотаций выравнивания.

Разработанные предложения и рекомендации могут быть использованы в сфере законодательной деятельности по вопросам бюджета и государственных финансов.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, финансовая помощь, дотации, субвенции, эффективность, доходы бюджета, расходы бюджета, коэффициент выравнивания.

SUMMARY

Baranova V. V. Development of the interbudget attitudes in Ukraine. – Manuscript.

Thesis to stand for scientific degree of Candidate of Sciences in Economics, speciality 08.04.01 – finance, money turnover and credit. – Kharkov National University, named after Karazin V.N., Kharkov, 2005.

The dissertation is devoted to development of the methodical approaches and recommendations directed on improvement of processes of development of the interbudget attitudes. The essence and contents of concept “the interbudget attitudes” is opened; the further development has received disclosing processes of development of the interbudget attitudes; the experience of foreign countries is analyzed, the directions of its application in Ukraine are determined. Are generalized factors of change of directions of the budget attitudes between separate components of the budgets of different levels; the bases of formation, granting and development interbudget transfers in Ukraine are investigated. The questions of definition of sources of the financial help to regions are considered, improvement of analytical accounts formulation of the approach, estimation of productivity of application interbudget transfers are considered.

Key words: the interbudget attitudes, financial help, grant, subvention, efficiency, incomes of the budget, charges of the budget, factor of alignment.

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. В. Н. Каразіна

Баранова Валерія Вадимівна

РОЗВИТОК МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Спеціальність 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Відповідальний за випуск д.е.н., проф. Глущенко В.В.

Підписано до друку 15.04.05. Формат 60x84 1/16.

Папір друкарський №1. Друк офсетний. Обсяг 1,0 ум.-друк.арк.

Тираж 100 прим. Зам. № 73/2005. Безкоштовно.

Надруковано на РІЗО Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
61077, м. Харків, пл. Свободи, 4